

JOHANNES KÜLL, AGA KES SIISKI?

RANDARTASMUTH

Adolph von Harnack tabas märki, kui ta rohkem kui sada aastat tagasi varakristluse ajaloo suurepärase tundjana kirjutas, et johanneslike kirjutiste algupära ja saamisloogu on varakristluse ajaloo suurim mõistatus ning nimetas Johannese nime all tuntud kirjutiste saamisloogu johanneslikuks küsimuseks (*die johanneische Frage*).¹ Väljend on sellest ajast peale lausa terminina kasutusel, Uue Testamendi sissejuhatuse õpikud aga esitavad lugejale enim arutatud oletusi ning lõpetavad tavaliselt lausega, et evangelisti isikut pole võimalik kindlaks määrata.² Küsimus kirjutajast võib tunduda kõrvalisena, kuid tegelikult rullub Johannese nimega seotud evangeeliumi ja sellega kaasnevate kirjade ning apokalüpsi sünniprobleemi uurimise läbi ootamatul kombel lahti kogu vara-

¹ Adolf von Harnack, *Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius, Bd. 1, Die Chronologie der Altchristlichen Literatur bis Irenäus*. (Leipzig, 1897), 656–680.

² Nii näiteks ka Eduard Lohse, *Uue Testamendi tekkelugu* (Tartu: Eesti Üliõpilaste Seltsi Kirjastus, 1994), 153.

kristluse ajalugu ja mitmed teemaga piirnevad distsipliinid. Seepärast on alati vaja teemadering piirata.

Arvestatavamad käsitlused tegelevad nii või teisiti apostel Johannese ning presbüter (vanem) Johannesega. Neljandat evangeeliumi Naatanaelile, Toomale, Andrasele või veel kellelegi teisele omistavad käsitlused on jäänud huvi ärata-vateks vähemusüllitisteks. Siinjuures peame aga kokku lep-pima keelekasutuse osas: kuidas nimetada isikut, kellel nime ei ole, kuid ilma kellela neljanda evangeeliumi sünniloost rääkida ei saa? See on Jh 13:23 esmakordselt mainitud ja hiljem veel esinev “jünger, keda Jeesus armastas”.³ Kuna vastav kokkuleppeline näide puudub, nimetan seda kirjan-duslikku isikut JJA. Piiran nii palju kui võimalik puuduta-tavate teemade ringi JJA seosega Johannese nimega. Johan-nese nimi on viit UT teost siduv ühisnimetaja, kuid esineb *tekstis* üksnes apokalüpsises (Ilm 1:1,4,9), ehkki inimestel on millegipärast kujutus, et Johannes esineb just neljandas evangeeliumis. Niisiis, Johannes on ühine nimetaja ning teda on enim seostatud Sebedeuse pojaga või Efesose presbütriga.

TEISE SAJANDI AUTORITE POOLT ESITATUD VÄLINE EVIDENTS (TÕENDUSMATERJAL)

Umbes aastal 180 pKr kirjutatud Ireneuse viieosalisest teo-
sest *Heresiate vastu* saame paljude muude hulgas järgmise
teate: “lõpuks Johannes, Issanda jünger, kes toetus tema rin-
nale, andis veelkord välja evangeeliumi, kui ta viibis Efeso-
ses.”⁴ Järgnevalt esitan enda poolt välja sõelutud ja minu

³ Saksakeelse ‘*der Lieblingsjünger*’ tähistus on tavaliselt ‘*der L*’ või tabelites lihtsalt ‘*L*’, inglisekeelse ‘*the Beloved Disciple*’ oma ‘*the BD*’, soomekeelse ‘*Lempiopetuslapsi*’ oma ‘*LO*’. Eesti keeles ei ole sellel teemal põhjalikumalt kirjutatud ega terminoloogiaga tegeletud. Tegelikult puudutab ajaloolisestest põhjustest tingitud terminoloogiline väljakujunematus kogu eestikeelset teoloogilist kirjasõna.

⁴ *Adv. Haer.* 3.1.1. = Eusebius HE 5.8.4.

praeguse arvamuse kohaselt täieliku loendi Ireneuselt pärinevatest viidetest, mis on meie teema jaoks relevantseid.

Kaksteist korda kirjutas Ireneus kõnesolevas teoses “Johannes, Issanda jünger” (1.16.3; 2.22.5; 3.1.1; 3.1.2; 3.3.4; 3.11.1; 3.16.5; 3.22.2; 4.20.11; 4.30.4; 5.18.2; 5.33.3). Neljal korral on evangeelium seostatud Johannesega (1.9.2; 3.11.7; 3.11.9; 4.2.3). Kahel korral on apokalüps seostatud “Johannesega, Issanda jüngriga” (4.20.11; 4.30.4). Kahel korral on nimetus “apostel” seostatud Johannesega (1.9.3; 2.22.5). Johannes on “evangelist” üks kord (1.9.2). See Ireneuse poolt kujundatud üldpilt ei jäta midagi lahtiseks. Johannes on apostel, ta on Issanda jünger, isegi JJA, temaga on seostatud neljas evangeelium ja apokalüps. Ireneus ei saanud teha niisugust sünteesi tühjalt kohalt. Mis olid tema allikad, mis lubasid tal niisuguseid järeldusi teha?

Vastavalt Ireneuse väljendusele teoses *Adv. haer.* 3.3.4 oli Ireneus oma noores eas kohanud Polycarpust, kes oli saanud õpetust apostlitelt ja oli suhelnud paljudega, kes olid Issandat näinud. Apostlid olid ta nimetatud Smyrna piiskopiks Aasia provintsis ja ta õpetas asju, mida oli apostlitelt kuulnud. Kirjas *Florinusele* viitab Ireneus Polycarpusele: “Ma mäletan, kuidas ta kõneles oma läbikäimisest Johannesega ja teistega, kes olid näinud Issandat...”⁵ Samas ei leia me Ireneuselt ega teistelt andmeid sellest, mida Polycarpus Johannesest õpetas.⁶ Seni on selge vaid see, et mõeldi Sebe-

⁵ Eus. HE 5.20.5j. Nii siin kui ka mujal pärinevad Eusebiuse kiriku-loost tsiteeritud ja tõlgitud tekstid väljaandest Andrew Louth, ed., *EUSEBIUS: The History of the Church from Christ to Constantine*, G. A. Williamson, transl. (England: Penguin Books, 1989).

⁶ Martin Hengel *Die johanneische Frage: Ein Lösungsversuch mit einem Beitrag zur Apokalypse von Jörg Frey* (Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1993), 14 oletab, et Ireneuse informatsioon evangeeliumide kohta pärineb Rooma koguduse raamatukogus olnud kirjutiste nimekirjadest. Otseselt neljandat evangeeliumi puudutav materjal võib aga pärineda ka Väike-Aasia traditsioonidest (*Ibid*, 21).

deuse poega Johannest nende hulgas, kes olid Issandat näinud.

Antiookia Ignatios ilmselt tundis Johannese evangeeliumi⁷, kuid ei tsiteerinud seda ega ka nimetanud oma kirjutistes. Veel Ireneuse juurde tagasi tulles nimetame Papiast, keda Ireneus pidas Johannese kõnede kuuljaks ning Polycarpuse kaaslaseks.⁸ Oluline on aga Eusebiuse kaudu säilinud niinimetatud Papiase fragment II tema viieosalisest teosest *Issanda sõnade seletus*⁹ aastatevahemikust 120–135 pKr:

Ja kui tuli keegi, kes oli olnud presbüterite järelkäija, siis ma küsisin presbüterite sõnade kohta: mida Andreas või Peetrus olid öelnud, või Filippus või Toomas või Jaakobus või Johannes või Matteus ehk keegi muu Issanda jüngritest, ning mida Aristion ja presbüter Johannes, Issanda jüngrid, kõnelevad. Sest ma ei arva, et ma võlgnen niipalju raamatutele, kui just elavale ja meie juurde jäävale häälele.¹⁰

Ehkki Ireneus ei osuta, missugust Johannest ta mõtleb, on saanud üldiseks veendeks, et Eusebiuse ajal arvati, et Ireneus pidas Papiast apostel Johannese kuuljaks. Eusebius ise on küll teisel arvamusel ja kirjutab, et “Papias ise selgitab oma töö eessõnas, et ta ei ole kunagi olnud pühade apostlite oma silmaga nägija ja jutustab, et ta õppis usu põhiasju nende endistelt õpilastelt ... Siin tuleb tähele panna, et ta

⁷ Märgatavad sarnasused Ign. Filad. 7.1 ja Jh 3:8, Ign. Filad. 9.1 ja Jh 10:7,9; 14:6 ja veel Ign. Rm. 7.2 ja Jh 4:10 vahel viitavad Jh evangeeliumi tundmise võimalikkusele, kuid mitte kindlusele.

⁸ *Adv. haer.* 5.33.4

⁹ *Λογιων κυριακων εξηγησις*

¹⁰ Tõlge kreeka keelest, aluseks teos A. Lindemann, H. Paulsen, ed/trans., *Die Apostolischen Väter* (Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1992), 290.

nimetab Johannese nime kaks korda.”¹¹ Igal juhul oli Papias allikas nii Ireneuse, Eusebiuse kui teiste varakiriklike kirjanike jaoks. Tänapäeval esineb lahkavamus selle osas, mida Papias võis teada ja kirjutada neljanda evangeeliumi ja selle autori kohta.

On üsna võimalik, et Papias ei seostanud Johannest Sebedeuse poega evangeeliumiga.¹² W. Larfeld jõuab oma huvitavas ja pikas analüüsis teistsugusele järeldusele. Toon siin vaid tema põhjaliku analüüsi lõppjärelduse. Larfeldi järgi on kujutlematu, et Papias ei oleks kirjutanud oma lugejatele neljanda evangeeliumi tegelikust autorist, juhul kui ta teadis, et see ei ole apostel, ajal, mil varajane kirik pidas autoriks apostel Johannest. Larfeld peab võimatuks, et kui umbes aastate 125 pKr paiku neljanda evangeeliumi mitteapostellik päritolu oli üldtuntud, siis umbes 40 aastat hiljem omistati see apostel Johannesele. Nii ta järeldab, et Papias ilmselt pidas apostel Johannest evangeeliumi autoriks ega kirjutanud sellest oma teoses.¹³ Vastupidiselt Larfeldile arvab M. Hengel oma teooriat läbi kogu raamatu arendades, et Papias pidas oma apostlite nimekirja lõppu asetatud presbiter Johannest neljanda evangeeliumi autoriks ja võibolla isegi kirjutas seda.

Ch. Hill oma hiljutises artiklis avaldab veendumust, et Eusebius ei vaikinud täielikult Papiase seisukohast neljanda evangeeliumi päritolu kohta. Kui Hilli arvamus, et Eusebius annab oma teoses¹⁴ meile teada tehniliselt anonüümse, ent

¹¹ Eusebius HE 3.39.2,5

¹² Nii teiste hulgas näiteks Ernst Haenchen *Das Johannesevangelium* (Tübingen: Mohr 1980), 10.

¹³ Wilhelm Larfeld, K.H. Rengstorf (Hg), *Das Zeugnis des Papias über die beiden Johannes von Ephesus. Johannes und sein Evangelium* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1973), 381–401. Siit nähtub ka Larfeldi veendumus, et mõlemad Johannased on olnud seotud Efesose linnaga.

¹⁴ HE 3.24.5–13

Papiaselt pärineva traditsiooni seoses Matteuse ja Johanne-sega, siis oleksime sammu võrra lähemal järeldusele, et umbes a. 125 paiku peeti apostel Johannest neljanda evangeeliumi autoriks.¹⁵ Järgnevalt fragment Eusebiuse andmetest:

Ning kui Markus ja Luukas olid avaldanud oma evangeeliumid, siis Johannes, kes seni oli täielikult toetunud suulisele sõnale, kirjutas lõpuks järgnevail põhjusil. Kolm juba kirjutatud evangeeliumi olid üldises kasutuses ja koopiad olid jõudnud Johannese kätte. Ta rõõmustus nende üle, nagu meile on öeldud, ning kinnitas nende tõepärasust, kuid märkis, et jutustuses puudub kirjeldus sellest, mida Kristus tegi kõige esmalt oma tegevuse alguses.¹⁶

Papiase väidetavad sõnad pisut enne ülalnimetatud lõiku, et oli juba kindel traditsioon Matteusest ja Johannesest, kes nimelt vajaduse tõttu kirjutasid,¹⁷ meenutab Muratori kaanon fragmenti salme 9–24, mis kõneleb, et Johannes kaasjüngrite õhutusel evangeeliumi kirjutas. Paneme aga tähele, et kõne “kindlast traditsioonist” eeldab vähemalt ühe põlvkonna või muidu arvestatava ajalõigu olemasolu Johannese ja Papiase vahel, mis võimaldaks arvamusel traditsiooniks saada. Nii või teisiti, omavahel on siin seostatud siiski neljas evangeelium ja apostel, mitte presbüter.

Hilli tekstianalüüside alusel võime järeldada, et sellele tekstilõigule omased sõnad ja fragmendid on märgatavalt sarnased teiste Papiase fragmentidega, mis mainivad evangeeliume. Hill ise järeldab, et Eusebiuse HE 3.24.5–13 lõigu pärinemine Papiaselt ei ole mitte üksnes väga tõenäoline,

¹⁵ Charles E. Hill, “What Papias said about John (and Luke): A ‘new’ Papias fragment”, *The Journal of Theological Studies* 49/2 (October 1998), 582–629.

¹⁶ HE 3.24.7

¹⁷ HE 3.24.5

vaid pigem on raske näidata, et see pärineks kelleltki teiselt. Kui Hillil ei ole õigus, ei muutu midagi viimaste aastakümnete üldises konsensuses mis arvab, et teise sajandi esimesel poolel, ka mitte keskel ja enne Ireneust, ei seostatud veel neljandat evangeeliumi apostel Johannese isikuga. Ent kui Hillil on õigus, ja praegu mulle tundub et on, siis saaksime lisatõendi oletusele, et umbes aastate 125 pKr paiku peeti apostel Johannest neljanda evangeeliumi autoriks.¹⁸

Polycrates Efesosest, Ireneuse kaasaegne, ei nimeta Johannest apostliks ega ütle, et Johannes kirjutas evangeeliumi. Polycrates hoopis samastab Johannese JJA-ga.¹⁹ Siit saame järeldada, et Polycarpus tundis Jh 13:25 ja oletata-vasti siis ka 21:24 ning võis mõelda, et see JJA ongi Johannes ja kirjutas evangeeliumi. Teise sajandi Johannese-traditsioon ei ole aga homogeenne. Traditsiooni alguses seisavad meile juba Papiase fragmendist II tuntud kaks Johannest, hiljem näeme aga vaid apostlit Sebedeuse poega. Ireneusele eelnevad ja talle kätte saadavad kirjalikud allikad (Hilli teooria kohaselt Papiasele tagasi viidav HE 3.24.5–13 tekst välja arvatud) ei ütle selgelt, et apostel Johannes kirjutas neljanda evangeeliumi, samuti ei samasta nad Johannest JJA-ga. Nii palju kui võime järeldada, ei andnud meile teada olevad allikad piisavalt materjali Irenaeuse *Adv. haer.* 3.1.1. juures nähtuva “süntheetilise otsuse” (*joint statement*) esitamiseks.

Kuid igal juhul samastasid teise kristliku sajandi lõpul kaks varakiriklikku kirjanikku, Ireneus ja Polycrates, apostel Johannese jüngriga, keda Jeesus armastas. Kui nad tegid seda teineteisest sõltumatult, tõstatasid nad esmakordselt,

¹⁸ NB minu arutluse keelekasutust! Ma ei arutle ka siin mitte selle üle, kes oli neljanda evangeeliumi autor, vaid pean Hilli analüüsi alusel võimalikuks, et teise sajandi kolmandal kümnendil peeti selleks apostel Johannest.

¹⁹ “Seal on Johannes, kes nõjatus Issanda rinnale ja kes sai preestriks kandes mitrat, märter ja õpetaja; ka tema puhkab Efesoses” (Eus. HE 5.24.3).

vähemalt neljanda evangeeliumi suhtes, välise ja sisemise evidentsi üheaegse arvesse võtmise küsimuse. Tänapäeva uurimuses on seesmine evidents saanud kohati sedavõrd tähtsaks, et mõned uurijad välist evidentsi enam ei vaatlegi. Johannesliku uurimuse suur ülesanne ja raskus seisneb vajaduses vaadelda ja uuride välist ja seesmist evidentsi korraga. Raskus just seetõttu, et kogunenud materjali hulk ei luba uurijatel enam mõlemale valdkonnale keskenduda.

NELJANDA EVANGEELIUMI SEESMISE EVIDENTSI (TÕENDUSMATERJALI) KÜSIMUSEST

Presbüter Johannese isik toob vältimatult uurijate huviorbiiti diskussiooni teise ja kolmanda Johannese kirja vanemast. Miks varjas see vanem (2 Jh1; 3 Jh 1) oma identiteeti ega lisanud kirjadele oma nime, nagu seda tegi näiteks Paulus? Kas evangeeliumi JJA anonüümsusel ja 2–3 Jh vanema anonüümsusel on mingi seos? Kas otsuse taga varjata evangeeliumi JJA-d ja kirjade vanemat on sama(d) isik(ud)? Küsimusi on rohkemgi. M. Hengel arvab, et kirjade vanem, Jh 21:20–24 kohaselt kõrges vanuses surnud jünger ja evangeeliumi väidetav autor on samad isikud.²⁰ Siia lisandub tähelepanek, et nii Jh 21:24 kui ka 1 Jh 1:1–4 esineva autoriteetse (autoritatiivse) “meie” kui seesmise evidentsi poolt loodud side sarnaneb välise evidentsi poolt tuvastatud nn “Papiase presbüter Johannese” ja 2–3 Jh autoriks nimetatud presbüteri vahelise seosega. Veelgi enam, kollektiivne “meie” (näiteks ka Jh 1:14) rõhutamine Johannese evangeeliumi ja esimese kirja tekstide taga on aidanud tõstatada küsimust evangee-

²⁰ Hengel oletab, et “*der Alte der Briefe und der nach Joh 21,20–24 in hohem Alter verstorbene Jünger und angebliche Autor des Evangeliums identisch sind*” (Hengel, *Die johanneische Frage*, 123).

liumi redaktsioonist ning johanneslikust koolist või osaduskonnast (nimetatud ka ringiks või kogudustegrupiks).

Ei ole üksmeelt selles, millal ehk kui kaua peale Johannese evangeeliumi ja kirjade valmimist varustati need Johannese nime sisaldavate pealkirjadega (*titulus*) ja kui kaua said nad ringelda selles mõttes anonüümselt, et evangeelium algas sõnadega *Ἐν ἀρχῇ* ning teine ja kolmas (Johannese) kiri sõnadega *Ὁ πρεσβύτερος*. On aga ilmne, et just evangeeliumi ja kirjade tiitlid aitasid kaasa sellele, et Papiase fragmendi kaks Johannest seostati ühel või teisel viisil kõigi nelja teose autorluse küsimusega ning lisaks veel evangeeliumi JJA-ga kaasneva nn. pealtnägija-küsimusega.

Ei ole sugugi ime, et “jünger, keda Jeesus armastas”, on sattunud erinevate seoste ja suhete (*connotations*) ristumispunkti. JJA-st kirjutatud materjal on kirev ja seda teemat näidete tekstis esitamiseks avada ei ole mõtet. Seevastu esitan oma skeemi, mille koostas in ettekande jaoks 1999. aasta juulis.²¹ Skeemi aluseks on tõdemus, et uurijate seisukohad JJA osas jagunevad kõige laiemas plaanis kõigepealt kahte ossa. Ühtede jaoks on JJA ise või tema taga ajalooline isik, teiste jaoks on JJA mingit laadi fiktiivkujund (*a fictional figure, authorial fiction, Verfasserschaftsfiktion*). Üldlahendusest allpool tulevad erinevad variandid. Seega:

“jünger, keda Jeesus armastas” on kas
 I) REAALNE ISIK või II) FIKTIIVNE KUJUND
 ning sellest järgnevalt kas

* apostel Johannes
ja evangelist	* loodud evangelisti poolt
* apostel Johannes,	* loodud redaktori poolt

²¹ Randar Tasmuth, *Which John?*, Society of Biblical Literature International Meeting, 16–21 July 1999 Helsinki/Lahti, Finland, p. 5.

kuid mitte evangelist	
* evangelist, kuid	* idealiseeritud
mitte apostel Johannes	isikukujund
* keegi väljastpoolt 12	* mitteidealiseeritud
jüngri ringi, kuid tradit-	isikukujund
siooni ja tõe tagaja	
* ka reaalseks isikuks peetuna	
siiski "ideaalseks jüngriks"	
kujutatud	

Neljanda evangeeliumi teksti juurde tagasi pöördudes tuleb arvata, et kui mitte evangelist, siis kas redaktor või need, kes asetasiid evangeeliumile pealkirja *κατα Ιωαννην*, pidasiid JJA-d apostel Johanneseks ja evangeeliumi autoriks. Muidugi on ka teine võimalus. Evangeeliumi tiitliga varustajad löid teadlikult pseudoepigraafi ning "jünger, keda Jeesus armastas" kui teksti "viiteline autor"²² sai evangeeliumi "kavatsetud apostlikuks autoriks".²³ Ka vastus küsimusele, kas pidada JJA kui kirjandusliku isiku ja figuuri sisse viimist evangeeliumi teksti evangelisti või oletatava redaktori tööks, seostub meie seisukohaga dilemma suhtes, kas pidada JJA kuju ajalooliseks või fiktiivseks.

Nagu juba eelpool viidatud, on neljandas evangeeliumis teksti autor seotud tema tunnistust kinnitava "meie" grupiga. Üks johannesliku osadusrühma uurijatest, R. E. Brown, on soovitanud, et "evangeeliumi tuleb lugeda mitmel tasa-

²² Eesti keeles puudub vaste terminile "*implied author*". Ma arvan, et mistahes tõlkevaste ei tee terminit selgemaks neile, kes vastava kitsa teemaringiga tegelelud ei ole.

²³ Minu poolt mõeldud lause on originaalis järgmine: "*They deliberately created a pseudepigraphon and the BD as the implied author of the text became an intended apostolic author of the gospel.*"

pinnal, nii et see jutustaks meile korraka nii Jeesuse lugu kui ka selle osaduskonna lugu, kes temasse uskus.”²⁴ Seda osaduskonda, ringi või kooli (*the Johannine community, circle or school; der johanneische Kreis, Gemeindeverband oder Schule, etc*) on nii ja teisiti seostatud Jh 21:24 ja mujal nimetatud “meie” grupiga ning katsed avada neljanda evangeeliumi saamisloo ajalugu on andnud erineva rõhuasetusega konstruktsioone. Neis kõigis on JJA-l mingisugune roll ja positsioon. Kuid nende suutlikkus johanneslikku küsimust selgitada takerdub kahe suure probleemi taha. Enamik johanneslikke rühmateooriaid ei suuda piisavalt selgitada, miks ja kuidas kogu korpuse kirjutised Johannese nimega seostati. Teiseks raskuseks on JJA isik ise. Nimelt väldib evangeeliumi tekst JJA kui evangeeliumi “kavatsetud autori” (*intended author*) samastamist ükskõik missuguse tekstist tuntud jüngriga ja seda tahtlikult vähemalt kuni Jh 21:24-ni. Seesmine evidents ei saa sellest faktist kaugemale minna, siin lõpeb tekstis pakutav tõendusmaterjal. Seetõttu esitatakse JJA kohta uusi küsimusi.

Meil on võimalus teha vahet selle vahel, kes JJA oli ja selle vahel, kelleks teda peetiti.²⁵ Veelgi edasi astudes võime täiendada oma küsimuseasetust teisegi paarikuga: eristada küsimust kes JJA oli küsimusest kuidas teda on kujutatud.²⁶ See on eksegeetilise ja ajaloolise lähenemisviisi kombineerimine kirjandusteaduslikuga. Siin algab võimalike lahendus-teede uus paljusus. J. Beckeri jaoks ei tähenda sümboolsuse probleem seda, et JJA võiks olla sümboolne või fiktiivne

²⁴ Raymond E. Brown, *The Community of the Beloved Disciple* (New York: Mahwah: Paulist Press 1979), 18.

²⁵ Selgituseks minu enda küsimuseasetuse originaal: “We can distinguish between what he was and what he was regarded as being (by the Evangelist or by the Redactor).”

²⁶ “We can complement the question by distinguishing between who the BD was and how he was presented.”

omistab JJA kuju loomise (evangeeliumi teksti viimise) redaktorile. Beckeri meelest evangelist ei maininud JJA-d, kuid oli temast teadlik, evangelist ja redaktor aga olid mõlemad JJA õpilased. Ometi ei samasta Becker JJA-d apostel Johannesega.²⁷ Seevastu J. Kügler loobub igasugusest katsest identifitseerida JJA nime all tuntud anonüümset figuuri mistahes tekstivälise informatsiooni (so välise tõendusmaterjali) kaasabil, sest tema meelest on evangeeliumi redaktsioon loonud fiktiivse ajaloolise autoriteedi nimetusega “jünger, keda Jesus armastas”, kellest sai siis “fiktiivne autor” (*Verfasser-schaftsfiktion*).²⁸ Kügleri massiivset uurimust kaaludes selgub, et JJA kuju intensiivistatud uurimine toob kaasa aina lõdveneva seose ükskõik missuguse ajaloolise Johannese nimelise isikuga. Ja samas jääb lahtiseks küsimus tervele korpusale nime omistamise ajaloolise protsessi loomusest ja mõttest.

KOKKUVÕTTEKS

Ilmselt on küsimusi rohkem kui vastuseid. Kui näiteks nõustuda tänapäeva uurijate vaatega, et JJA kujundati fiktsioonina, siis eksisteeris neljas evangeelium ja elasid selle lugejad reaalses ajalookontekstis, kus küsimustel JJA identiteedist oli teistsugune iseloom kui praegu ajaloolises perspektiivis tagasi vaadatuna. Teoreetilist fiktiivsuse küsimust minu arvates siis ei esitatud. Meie peaksime aga küsima, mida võisid oodata lugejad ning mida võis taotleda evangelist (ja redaktor) JJA anonüümseks jätmisega (anonüümsena kujuta-

²⁷ Jürgen Becker, *Das Evangelium nach Johannes*, Ökumenischer Taschenbuchkommentar zum Neues Testament (Würzburg: GTB Siebenstern, 1991), 519–523.

²⁸ Joachim Kügler, *Der Jünger, den Jesus liebte*, Stuttgarter Biblische Beiträge 16 (Stuttgart: Katolisches Bibelwerk, 1988), 485.

misega). Mis oli JJA funktsioon lugejate suhtes autori(te) poolt vaadatuna? Millal asetati tekstidele pealkirjad? Kas pealkirja asetajad purustasid evangelisti (ja redaktori) võimaliku lootuse, et anonüümse JJA identiteedi kohta ei hakata küsimusi esitama ega tehta katseid samastada teda kellegagi nime poolest? Või otsustasidki pealkirja asetajad lasta lugejal samastada anonüümne JJA kui evangeeliumi autor kellegi Johannesega?

Varakiriku autorid samastasid 2. saj. teisel poolel “jüngri, keda Jeesus armastas”, apostel Johannesega. On selge, et oli olemas Johannesega seotud traditsioon ja ilmselt ka liikumine, mille fookuses oli ajaloolise apostli nimi. Kas ka apostel ise mõne tegeliku liikumise fookuses oli, ei saa tõendite nappuse tõttu ütelda.²⁹ Nii evangelist kui võimalik redaktor pidid olema johannesliku liikumisega tihedalt seotud. Ometi vältisid nad tekstis neljanda evangeeliumi otsest seostamist Sebedeuse poja apostel Johannesega, jätsid aga ukse sedavõrd paokile, et tulevad põlved said selle samastuse teha.³⁰

²⁹ Siinjuures ma ei arvesta Ap-s kirjeldatud Jeruusalemmas aset leidvaid sündmusi ja Johannese olemist Peetruse ja Jaakobuse kõrval üheks Jeruusalemma koguduse sammastest (Pauluse väljend Gl 1:9).

³⁰ Siise temaatika kohta võib põhjalikumalt lugeda: Randar Tasmuth *Martin Hengel's view of the Johannine question*, Thesis for Licenciante in Theology, Helsinki 1997.